

Paweł Frąsiak, Wojciech Siciński, Waldemar Stasiak

Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 3 w miejscowości Wytrzyszczki, gm. Parzęczew, woj. łódzkie

Stanowisko położone jest w południowo-zachodniej części wsi Wytrzyszczki, tuż przy granicy Piaskowic, będących częścią Parzęczewa (ryc. 1)*. Zajmuje północną i wschodnią część wyniesienia na lewym brzegu płaskiej, zabagnionej doliny zalewowej niewielkiego cieku wodnego, rzeki Gnidy, znanej też pod nazwą Zian (prawy dopływ Neru). Odkryte zostało na początku lat 80-tych w ramach badań AZP. Jego obecność została potwierdzona w 1999 roku, w trakcie badań sondażowych przeprowadzonych na trasie autostrady A-2.

Badania archeologiczne na stan. 3 w Wytrzyszczkach prowadziła Fundacja Badań Archeologicznych Im. Profesora Konrada Jażdżewskiego w Łodzi. Pracami terenowymi z ramienia Fundacji kierował mgr W. Siciński z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, przy współpracy mgr mgr P. Frąsiaka i W. Stasiaka. W pracach brała także udział grupa studentów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego oraz Politechniki Łódzkiej.

Prace terenowe rozpoczęto od ustalenia szerokości pasa autostrady, która na omawianym stanowisku wynosi 95 m od zachodu i 85 m od wschodu. Tak wyznaczony pas przyszłej autostrady podzielono na trzy hektary, nadając im oznaczenia literowe A, B i C. W obrębie hektarów wprowadzono numerację arów od 1 do 100.

Badania terenowe prowadzono przy użyciu spychacza, odhumusowując badany obszar stanowiska. Prace prowadzono pasami o szerokości jednego ara w układzie północ - południe. Na tak przygotowanym wycinku stanowiska założono siatkę arową, w ramach której już ręcznie prowadzono dalszą eksplorację odkrytych obiektów archeologicznych, nanosząc je na plan zbiorczy w skali 1:100 i 1:200. Ponadto każdy z nich, w zależności od wielkości, rysowano oddzielnie w skali 1:10, wyjątkowo 1:20. Wykonano także dokumentację fotograficzną wybranych, wyróżniających się obiektów.

Badania wykopaliskowe na omawianym stanowisku prowadzono od 1 czerwca do 12 października 2000 roku. Ich efektem było przebadanie obszaru o powierzchni 230 arów, na którym odkryto 818 obiektów archeologicznych. Część z nich należy łączyć z kulturą łużycką ze schyłkowego okresu halsztackiego i początków lateńskiego, kulturą przeworską z późnego okresu rzymskiego oraz,

*Mapa położenia stanowiska archeologicznego zamieszczona jest na str. 334 kolorowej wkładki

w niewielkim stopniu, z dwoma fazami okresu średniowiecza. Są to obiekty związane z zabudową mieszkalną i gospodarczą o charakterze półziemiankowym i naziemnym (słupowym) oraz obiekty produkcyjne - głównie paleniska. W grupie obiektów gospodarczych wydzielono jamy, glinianki oraz trzy studnie z drewnianą cembrowiną.

Stanowisko dostarczyło niezbyt dużej ilości zabytków ruchomych głównie w postaci ceramiki naczyniowej (ok. 4 200 fragmentów), a także 3 przęślików glinianych, fragmentu oselki z piaskowca, fragmentów żaren rotacyjnych, fragmentu noża żelaznego, dużej ilości polepy, niezbyt licznych kości zwierzęcych o charakterze pokonsumpcyjnym oraz trzech monet ze schyłku średniowiecza i czasów nowożytnych. Dodać do tego należy jeszcze sześć przedmiotów krzemianych, które chronologicznie należą do epoki kamienia.

Stanowisko uległo niestety bardzo poważnemu zniszczeniu wskutek długotrwałej głębokiej orki, sięgającej podłoża gliniastego calca, co potwierdzają znaczne ilości materiałów ceramicznych, odkryte w trakcie badań powierzchniowych, a także słabo zachowana warstwa kulturowa i ocalałe w partiach spągowych obiekty archeologiczne.

Osada kultury łużyckiej

W trakcie badań stan. 3 w Wytrzyszczkach odkryto w sumie 79 obiektów archeologicznych, w których stwierdzono materiał zabytkowy kultury łużyckiej. Wyróżniono 1 zniszczoną półziemiankę, 44 jamy osadnicze, 20 palenisk oraz 14 dołków posłupowych. Odkryto łącznie 1235 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, z czego 626 fragmentów pochodzi z wypełnisk obiektów, a 609 z warstwy podglebia. Materiał ten jest jednak bardzo silnie rozdrobniony.

Technologicznie ceramika stanowi zbiór bardzo jednolity. Z uwagi na sposób potraktowania powierzchni zewnętrznej wydzielono grupę naczyń o powierzchni gładzonej (grupa I) oraz chropowatej (grupa II). Ilościowo do grupy I zaliczono ok. 16% całości zbioru ceramiki kultury łużyckiej, natomiast do grupy II ok. 84%.

Wśród materiału ceramicznego ze stanowiska 3 w Wytrzyszczkach wydzielono 5 podstawowych form naczyń, niekiedy wewnątrz dość zróżnicowanych. Grupa A obejmuje naczynia określane ogólną nazwą garnków, grupa B to naczynie wazowate, grupę C stanowią naczynia misowate, grupę D – czarki i czerpaki oraz grupa E, która obejmuje talerze (bądź placki) gliniane (ryc. 5).

Ornamentyka naczyń na omawianej osadzie jest wyjątkowo ubogo reprezentowana. Wydzielono motywy zdobnicze wykonane trzema technikami - rytą i kłutą, palcowa i paznokciową oraz plastyczną.

Jednym z bardziej typowych sposobów zdobienia ceramiki kultury łużyckiej na omawianym stanowisku 3 jest głęboko ryty ornament charakterystyczny dla grupy wschodniowielkopolskiej okresu halszackiego D. Innym charakterystycznym sposobem zdobienia ceramiki jest ornament pseudo-sznurowy wykonany przez szeregowe odciskanie krótkich kreseczek, w układzie zwielokrotnionym. Technika palcowa i paznokciową zdobionych jest zaledwie kilka fragmentów ceramiki.

Zupełnie oddzielnym zagadnieniem to stosunkowo duża na omawianej osadzie ilość fragmentów naczyń z otworkami pod krawędzią (ryc. 5: 8). Naczynia z otworami pod krawędzią spotykane są na wielu obszarach kultury łużyckiej w okresie halszackim (T. Węgrzynowicz 1969, s. 391 ryc. 1: a-c, ryc. 3: a, b; H. Wiklak 1972, s. 53). Zwłaszcza za typowe uważane jest ich występowanie w ceramice grup południowo wschodnich kultury łużyckiej, szczególnie grupy tarnobrzeskiej, gdzie ich chronologia ogranicza się do schyłku okresu halszackiego D i wczesnego okresu lateńskiego (S. Czopek 1992, s. 92).

Prezentowana osada kultury łużyckiej została przebadana tylko w niewielkim fragmencie. Obiekty tej kultury tworzą na omawianej osadzie w zasadzie jedno skupisko. Zgrupowane są głównie w centralnej i wschodniej części stanowiska, przy południowej krawędzi badanego obszaru. Niewiele możemy

aktualnie powiedzieć o charakterze zabudowy, gdyż dysponujemy jedynie śladami jednego domniemanego domostwa, położonego w północnej jej partii, w otoczeniu jam o nieustalonej funkcji oraz palenisk. Dołki posłupowe występują w bardzo dużym rozproszeniu nie dając podstaw do rekonstrukcji obiektów naziemnych (słupowych). Bardzo wyraźna jest natomiast strefa występowania palenisk, tworząca oddzielną strefę w części wschodniej badanego stanowiska.

Analiza materiału zabytkowego pozwala łączyć powstanie osady kultury lużyckiej z okresem halsztackim D. Występowanie w stosunkowo znacznych ilościach fragmentów naczyń z otworami pod krawędzią zdaje się wskazywać, że funkcjonowała ona także we wczesnym okresie lateńskim, w którym ilość naczyń tego rodzaju wyraźnie wzrasta w porównaniu do okresu poprzedniego. Mimo braku dobrych wyznaczników i oparcia się na niewielkiej ilości cech chronologicznych, jakie dostarczył materiał zabytkowy, prezentowany niewielki fragment tej osady możemy pewnie datować na czas pomiędzy schyłkiem okresu halsztackiego D a wczesnym okresem lateńskim.

Osada kultury przeworskiej

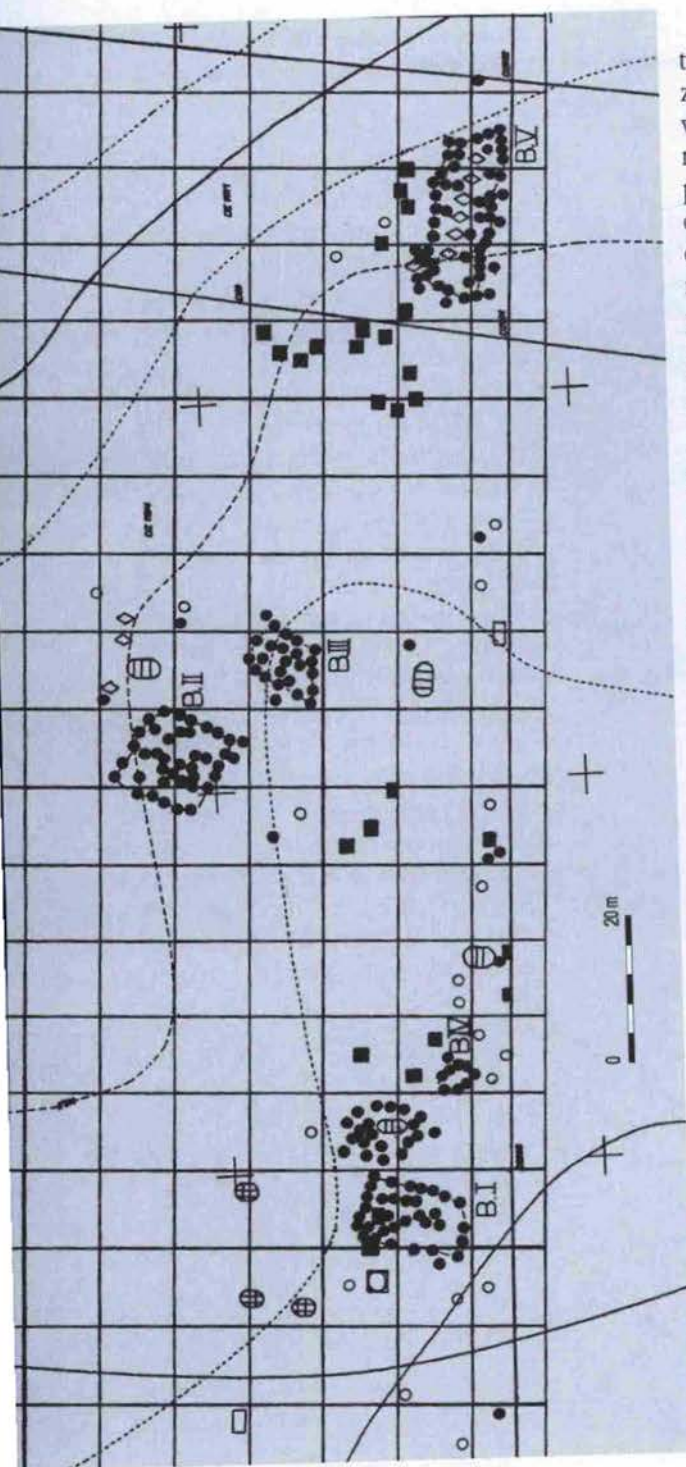
Materiał zabytkowy kultury przeworskiej odkryto w 103 obiektach archeologicznych. Wyróżniono 5 chat słupowych zagłębionych, 3 obiekty gospodarcze, 25 jam osadniczych, 12 jam wypełnionych polepą, 26 palenisk, 27 dołków posłupowych, 3 glinianki, 1 skupisko kamieni oraz 1 studnię (ryc. 2).

Chaty słupowe zagłębione to obiekty bardzo zniszczone, niekiedy zachowane jedynie w partii spągowej. Charakteryzują się one dość regularnym, prostokątnym zarysem wypełniska w postaci szarobrunatnej i szarej próchnicy oraz w miarę czytelnym układem dołków posłupowych (ryc. 3). Powierzchnia ich waha się od 10 do 20 m². Układ słupów we wszystkich półziemiankach był zbliżony i koncentrował się wzdłuż krótszych ścian domostw, co sugeruje konstrukcję ścian sumikowo-łątkową, dość szeroko rozpowszechnioną w kulturze przeworskiej (Z. Kobyliński 1988, s. 31).

Na podstawie bardzo wyraźnych, czytelnych i izolowanych układów dołków posłupowych dokonano rekonstrukcji czterech naziemnych budynków słupowych oraz jednego, niewielkiego obiektu gospodarczego, być może w rodzaju zadaszenia - wiaty (ryc. 2). Układ dołków posłupowych w budynkach naziemnych wskazuje, że wykonano je w konstrukcji sumikowo-łątkowej (choć prawdopodobna jest także konstrukcja plecionkowa, oblepiana gliną).

Legenda do rycin 2, 3, 4

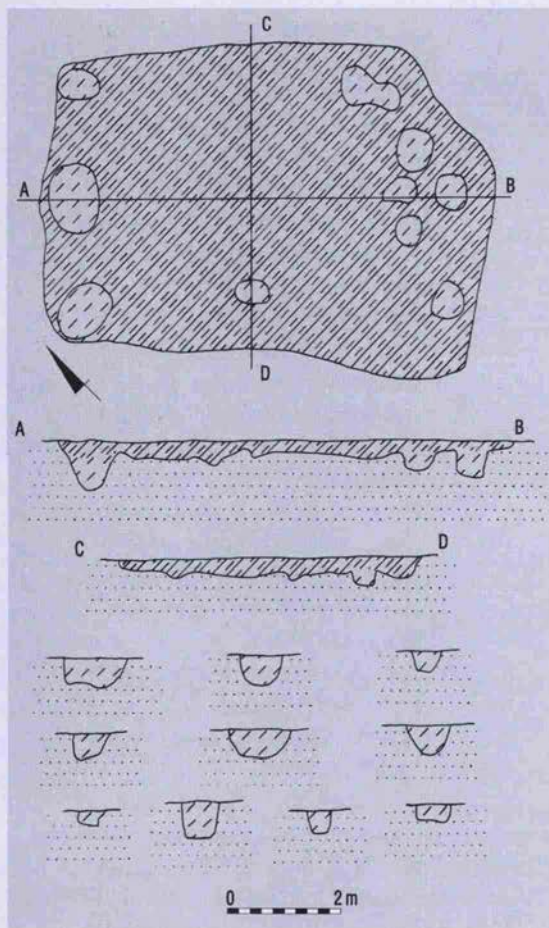

Ryc. 2. Wytrzyszczki stan 3, woj. łódzkie. Plan osady kultury przeworskiej

Pod względem wielkości mamy tu grupę trzech budynków, które z uwagi na wielkość możemy nazwać halowymi. Jest to chata I (96 m²), II (101 m²) oraz V (163 m²). W przynajmniej jednym z nich (budynek V) bardzo wyraźny jest podział wewnętrzny na mniejsze pomieszczenia, a w pozostałych dość prawdopodobny. Tego rodzaju budynki jeszcze do niedawna były bardzo rzadko notowane na obszarze kultury przeworskiej. Nieliczne znane były m. in. z Tokarni, pow. Kielce (Z. Lechowicz 1979, ryc. 12; 1983, ryc. 1), czy z Wólki Łąskieckiej, pow. Łowicz (W. Bender, B. Barankiewicz 1962, ryc. 15; W. Bender, B. Balke 1964, ryc. 3). Podjęte ostatnio badania szerokopłaszczyznowe osad z okresu wpływów rzymskich przyczyniły się do wzrostu ilości obiektów tego rodzaju na obszarze kultury przeworskiej.

Do obiektów gospodarczych zaliczono niewielkie budynki zagłębione w podłoże, być może pełniące funkcje spichlerzy. Powierzchnia ich wahała się od 5,5 m² do 7,3 m². W ich obrębie śladów słupów nie stwierdzono, w związku z czym można przyjąć, że zbudowane zostały w technice zrębowej.

Na stan. 3 w Wytrzyszczkach odkryto w sumie 236 jam osadniczych. Z kulturą przeworską łączą się 23 obiekty tego rodzaju, pozostałe pozbawione są niestety materiału datującego. Jest to grupa wyraźnie zróżnicowana wielkością, pod względem kształtu oraz zapewne funkcji, która jednak wobec braku odpowiednich kryteriów nie może być niestety określona. Najliczniejsze są jamy kształtu nieregularnego, dalej owalne eliptyczne, czworoboczne

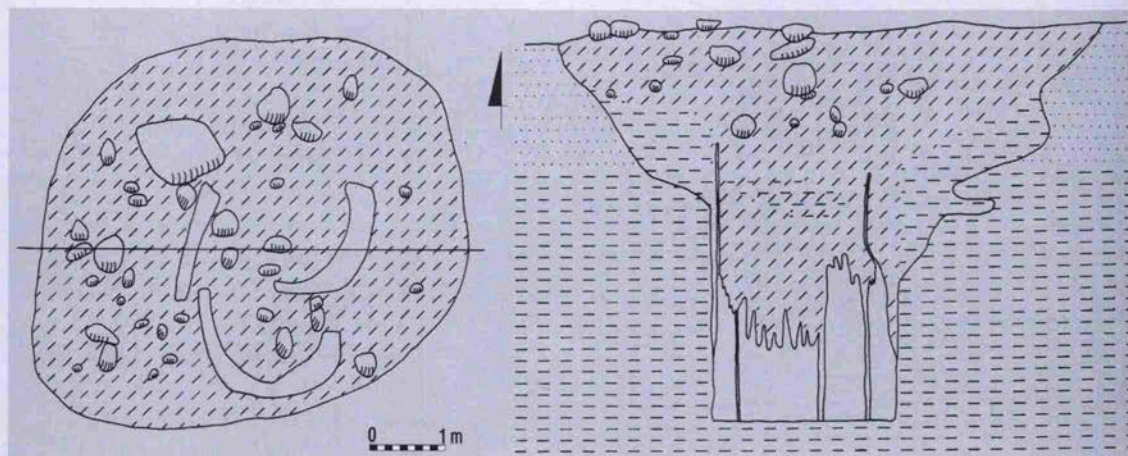

Ryc. 3. Wytrząszczył stan 3, woj. łódzkie. Obiekt 172

oraz koliste. Ich wielkość wahała się od 60 x 40 cm do 260 x 220 cm, przy głębokości od 20 do 45 cm. Wypełnisko z reguły stanowiła brunatna próchnica.

Palenisk na omawianym stanowisku odkryto łącznie 88, w tym 27 należących do kultury przeworskiej. Ze względu na kształt możemy je podzielić na owalne (najliczniejsza grupa) o wymiarach wahających się od 115 x 90 cm do 236 x 175 cm i głębokości sięgającej 34 - 51 cm, nieregularne o wielkości od 89 x 78 cm do 230 x 120 cm, dalej czworoboczne osiągające rozmiary od 58 x 58 cm do 127 x 115 cm oraz koliste o średnicy sięgającej 90 cm. Ich głębokość wahała się od 12 do 33 cm. Wypełniska ich stanowiła czarna, przepalona próchnica oraz kamienie tworzące w większości wypadków rodzaj bruk. Kompleks palenisk odkryto w sąsiedztwie budynku słupowego numer V, ponadto szereg z nich spotykamy w rejonie budynków słupowych numer I, II i IV, a także pojedynczo są rejestrowane w części centralnej i zachodniej stanowiska.

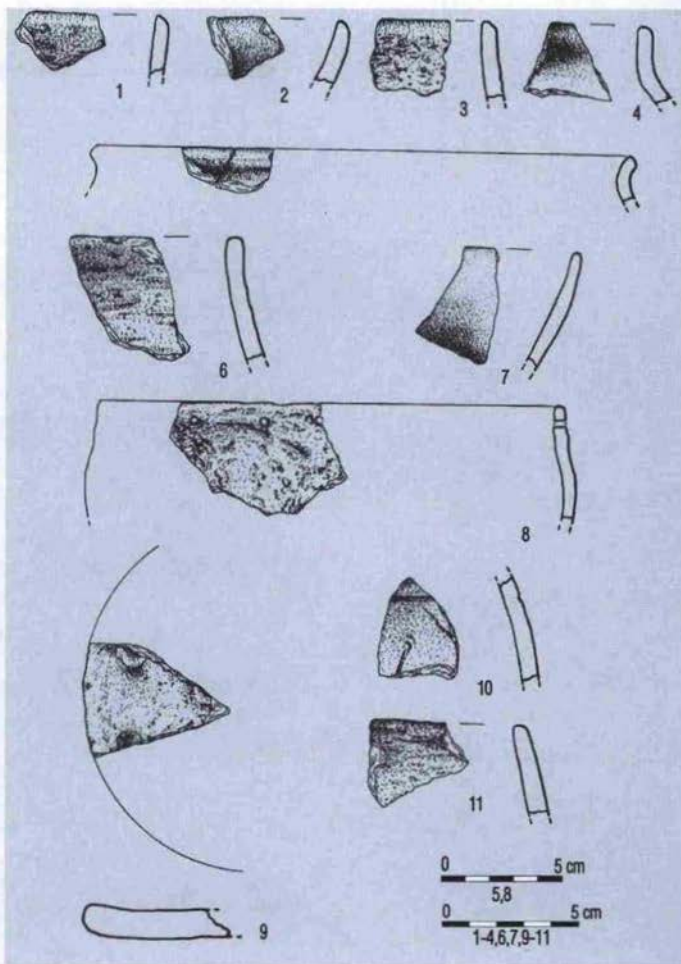
Na omawianym stanowisku odkryto 18 obiektów, które można określić mianem glinianek. Jednak tylko w trzech wypadkach odkryto w nich materiał zabytkowy kultury przeworskiej. Zarysy obiektów tej grupy były zróżnicowane. Część miała kształt owalny lub nieregularny. Czworoboczne i elipsowate spotykane są sporadycznie. Ich wielkość wahała się od 550 x 214 cm do 624 x 370 cm, przy głębokości sięgającej od 52 do 70 cm. Wypełniska stanowiła szara próchnica z brunatną gliną lub brunatna próchnica

Ryc. 4. Wytrząszczył stan 3, woj. łódzkie. Obiekt 11 – studnia

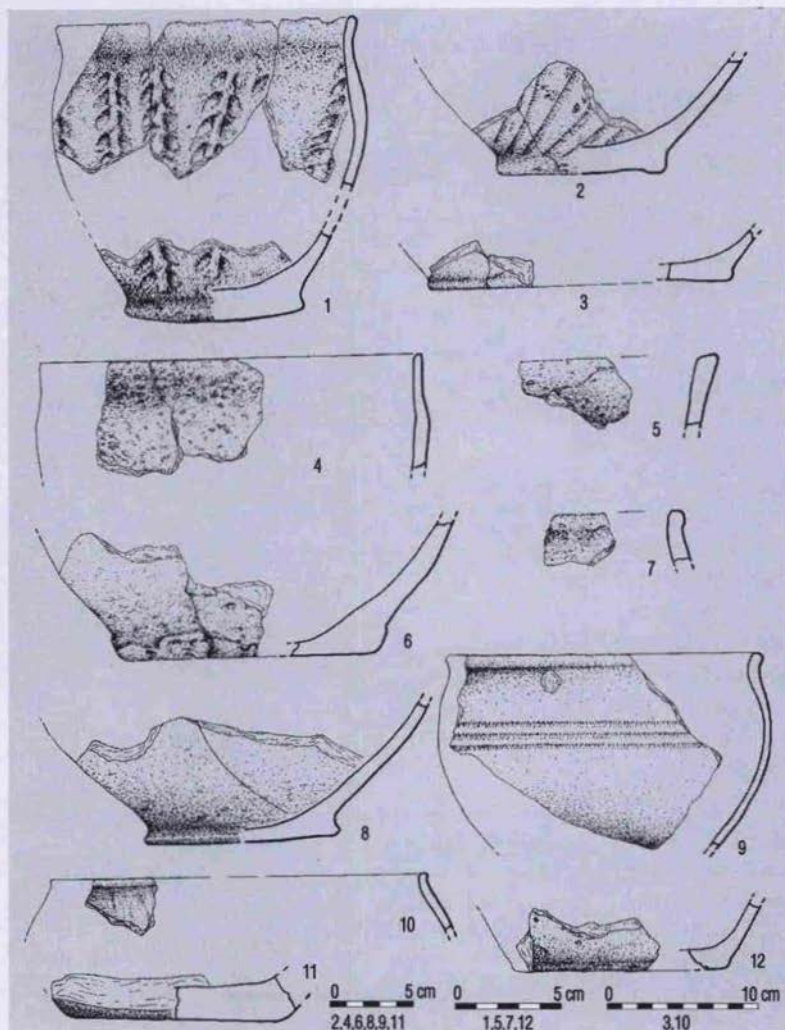
z zawartością niekiedy fragmentów ceramiki oraz kości zwierzęcych, które dostały tu się wraz z warstwami spływowymi z rejonu budynku słupowego numer I i II. Obiekty tego rodzaju tworzyły koncentrację w zachodniej części stanowiska. Z pewnością były związane z pozyskiwaniem gliny do celów gospodarczych (wylepianie ścian domostw naziemnych) czy też produkcyjnych (wyrób naczyń glinianych).

Na stan. 3 odkryto trzy obiekty, które pełniły funkcję studzien. Z okresem wpływów rzymskich wiążemy tylko jedną z nich – obiekt 11 (ryc. 4) z zachodniej części stanowiska, blisko obiektów gliniankowych. W rzucie poziomym miała kształt zbliżony do owalnego o wymiarach 188 x 165 cm, w przekroju kształt lejkiowaty, zwężający się ku dołowi na szerokość drewnianej cembrowiny. Na głębokości ok. 50 cm w warstwie zasypiskowej pojawiły się pierwsze fragmenty cembrowiny, które w zwartej formie były obserwowane na głębokości 120-130 cm, ciągnąc się do dna obiektu, które sięgało do ok. 170 cm (od poziomu identyfikacji obiektu). Drewniana cembrowina jest w znacznym stopniu uszkodzona, jej poszczególne elementy uległy intencjonalnemu zniszczeniu i przemieszczeniu tuż po okresie jej użytkowania. Była ona wykonana w konstrukcji kłodowej, jak się wydaje składającej się z dwóch części, końcami zachodzącymi na siebie. Jej szerokość mogła sięgać ok. 70 cm. Zbudowano ją w ten sposób, że po przejściu przez warstwę drobnego i średnioziarnistego piasku zalegającego do głębokości ok. 60-70 cm, w warstwie jasnobrunatnej gliny wykopano otwór, w który wstawiono kolistą, dwuczęściową cembrowinę. W związku z tym, że studnia była zagłębiona w warstwę nieprzepuszczalną, gromadziła ona wody powierzchniowe, spływające na pograniczu piasku i gliny, lub też wody śródglinowe spływające w warstwach piasku rozdzielających glinę. Warstwę zasypiskową obiektu tworzyła szara próchnica z kamieniami, miejscami z brunatną gliną. W górnej części studni odkryto kilkanaście fragmentów ceramiki kultury przeworskiej. Z cembrowiny studni uzyskano datę radiowęglową Loc- 920 1560±50, co po kalibracji daje 400 - 610 AD z przedziałem pewności 95,4%. Studnie o konstrukcji kłodowej są znane z obszaru kultury przeworskiej, szczególnie we wczesnym okresie wpływów rzymskich. Część z nich datowana jest na początkową fazę okresu późnorzymskiego, choć dla okresu schyłku pradziejów za typową uważa się konstrukcję zrębową cembrowiny (W. Nowakowski, A. Waluś 1986, s. 56).

Ryc. 5. Wytrzysszczki stan. 3, woj. łódzkie. Materiał zabytkowy.

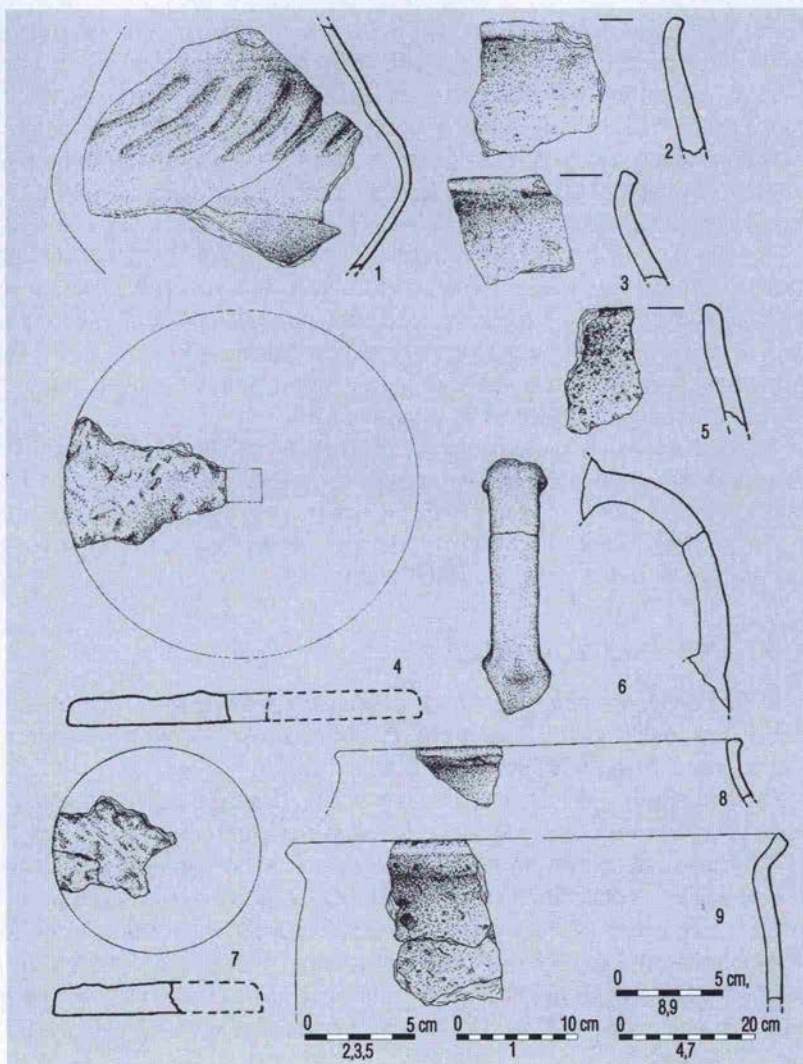
1-2 – obiekt 274; 3-6 – obiekt 300; 7-8 – obiekt 650; 9-10 – obiekt 676; 11 – obiekt 677

Ryc. 6.
Wytrzeszczki stan 3,
woj. łódzkie.
Materiał zabytkowy.
1, 4 – obiekt 3;
2, 3 – obiekt 11;
5-7 – obiekt 24;
8 – obiekt 92;
12 – obiekt 94

Materiał ceramiczny odkryty na osadzie kultury przeworskiej na stan. 3 obejmuje prawie wyłącznie fragmenty naczyń. Są one niestety bardzo silnie rozdrobnione, stąd też w bardzo niewielu wypadkach możliwa była rekonstrukcja form naczyń, z reguły ich części przykrawędnych. Mimo dość dużego zakresu prac terenowych, przebadania dużego powierzchniowo obszaru stanowiska oraz odkrycia stosunkowo licznych i zróżnicowanych funkcjonalnie obiektów archeologicznych materiał zabytkowy, a w tym przede wszystkim ceramiczny, jest wyjątkowo ubogo reprezentowany. Przyczyną tego jest nieprzerwane przynajmniej od okresu średniowiecza rolnicze użytkowanie terenu stanowiska. Szczególnie w ostatnim okresie głęboka orka doprowadziła do zniszczenia warstwy kulturowej. Łącznie, zarówno z obiektów archeologicznych, jak i z poszczególnych arów, pozyskano zbiór liczący jedynie 2634 fragmentów ceramiki naczyniowej kultury przeworskiej, z czego z naczyń lepionych ręcznie mamy 2405 ułamków, co stanowi 91,3% zbioru (ryc. 6: 1-8, 10-12; 7: 2, 3, 5, 8, 9), z naczyń wykonanych przy użyciu koła garncarskiego 216 fragmentów – 8,2% (ryc. 6: 9; 7: 1, 6) oraz 13 ułamków zaliczono do naczyń zasobowych, częściowo obtaczanych na kole (0,5%).

Niezwykle interesujące fragmenty naczynia toczonego na kole odkryto w rejonie obiektów gliniankowych w zachodniej części stanowiska (ryc. 7: 1). Jest to forma bardzo zbliżona, również pod względem zdobnictwa, do naczyń znanych z terenu Czech, datowanych tam na schyłek okresu rzymskiego i początek okresu wędrówek ludów (B. Svoboda 1965, s. 72 ryc. 22: 1; tabl. XVII: 6). Również podobny styl zdobniczy spotykamy na naczyniach z terenów nadłabskich w okresie wędrówek ludów (B. Schmidt 1961, tabl. 8: c-f). Jednakże przedstawione analogie dotyczą tylko formy i zdobnictwa, gdyż naczynia te, odwrotnie do prezentowanego tu z Wytrzysszczek, są lepiące ręcznie. Zbliżony styl zdobienia w postaci ukośnych kanelurów obserwujemy także na toczonych na kole naczyniach wazowatych z obszaru kultury czerniachowskiej (B. V. Magomedov 1997, s. 43 ryc. 2: 7-8). Wydaje się, że prezentowane tu naczynie z osady w Wytrzysszczkach, możemy zaliczyć do dość dużej grupy naczyń, co prawda zróżnicowanych morfologicznie oraz technologicznie, ale o zbliżonym, bardzo charakterystycznym sposobie zdobienia. Naczynia takie, zarówno lepiące ręcznie, jak i toczone na kole garncarskim,

Ryc. 7.
Wytrzysszczki stan. 3,
woj. łódzkie.
Materiał zabytkowy.
1-2 – ar 58 Ha V;
3 – ar 60 Ha A;
5-9 – ar 70 Ha A

są bardzo podobnie datowane zarówno na obszarach na południowy zachód, jak i południowy wschód od kultury przeworskiej. Ich chronologia zawiera się pomiędzy fazami C₃ oraz D₁ okresu późnorzymskiego.

Z innych przedmiotów zabytkowych należy wymienić dwa przęśliki gliniane, dwa fragmenty kamieni żarnowych, z częściowo zachowanym w jednym czworokątny otwór (ryc. 7: 4, 7), fragment oselki z piaskowca, nóż żelazny oraz paciorek szklany.

Analiza układu przestrzennego obiektów z późnego okresu wpływów rzymskich (ryc. 2) wskazuje, że omawiana osada prezentuje zagrodowy model osadnictwa. Bardzo wyraźnie wydzielają się trzy kompleksy obiektów, które można interpretować jako zagrody. Pierwsza z nich położona jest w zachodniej części osady. W jej skład wchodzi duży budynek naziemny słupowy numer I (budynek mieszkalny), budynek częściowo zagłębiony o konstrukcji słupowej – obiekt 40 (budynek gospodarczy) oraz słupowy obiekt (numer IV) być może spichlerz (choć takiej interpretacji zaprzecza zbyt bliskie sąsiedztwo palenisk, o ile są im współczesne). Na zewnątrz zagrody znajdowała się studnia. Nieco inny układ mamy w północnej części osady, gdzie zagrodę tworzyły dwa położone blisko siebie duże budynki słupowe (numer II i III) oraz obiekt zagłębiony nr 172, łącznie z szeregiem różnego rodzaju jam stwierdzonych w jej rejonie. Również tu jeden z dużych budynków słupowych mógł pełnić funkcję mieszkalną, a pozostałe budynki funkcje gospodarcze, bądź produkcyjne. Prawdopodobnie z częścią trzeciej zagrody mamy do czynienia we wschodniej części osady, gdzie w jej skład wchodziłby duży budynek słupowy mieszkalny (numer V) razem z kompleksem palenisk zamykających ten układ od strony północnej.

Wydaje się, że na omówionym fragmencie osady zaproponowany układ zagrodowy jest bardzo przejrzysty i czytelny, mający najprawdopodobniej kontynuację w strefie na południe od badanego pasa autostrady. Model zagrodowy organizacji przestrzennej osad kultury przeworskiej w okresie późnorzymskim sygnalizowano już co prawda w literaturze przedmiotu (Z. Kobyliński 1988, s. 60), lecz do tej pory był bardzo słabo udokumentowany. Prezentowana osada w Wytrzyszczkach zdaje się być klasycznym przykładem takiej organizacji.

Materiał zabytkowy pozwala określić czas funkcjonowania osady na stan. 3 w Wytrzyszczkach na fazy C₂-D okresu późnorzymskiego. Obejmuje ostatnie dziesięciolecia III i IV w. n.e. Mimo braku dobrych datowników w postaci przedmiotów metalowych oraz większej serii materiału ceramicznego o wyróżniających się cechach chronologicznych, wydaje się, że tak zarysowany okres funkcjonowania przebadanego fragmentu osady jest prawidłowy.

Okres średniowiecza

Wśród obiektów archeologicznych i materiałów zabytkowych wyróżniono dwie fazy związane z okresem średniowiecza. Faza pierwsza obejmuje okres wczesnośredniowieczny, natomiast faza druga - okres późnośredniowieczny i nowożytny.

Wśród obiektów nieruchomych zaliczonych do pierwszej fazy wyróżniono dwie chaty o charakterze mieszkalnym, jedną jamę oraz jedno skupisko kamieni.

Wydaje się, że odkryte wczesnośredniowieczne relikty stanowiły skraj osady, która swoją kontynuację miała w południowej części stanowiska. Na podstawie odnotowanych śladów należy przypuszczać, że ludność zamieszkująca ten teren budowała domostwa o lekkiej konstrukcji plecionkowej lub szalasowej z zagłębioną częścią mieszkalną. Wobec braku lepszych wyznaczników chronologicznych, podstawą dla określenia datowania skraju uchwyconej osady jest jedynie ceramika. W oparciu o analogie osadę w Wytrzyszczkach można umieścić w szerokich ramach chronologicznych koniec VII - IX wiek.

Obiekty zaliczone do drugiej fazy to dwie studnie, dwie jamy oraz jeden dołek posłupowy.

Pierwsza ze studni – obiekt 431, rysowała się początkowo jako owalna jama o średnicy 220 cm wypełniona ciemnoszarą próchnicą. W profilu obiekt ten miał kształt pionowego szybu o głębokości 300 cm, wykopanego w glinie. Na głębokości 130 cm natrafiono na drewnianą cembrowinę wykonaną z dwóch połówek rozłupanego, a następnie wydrążonego pnia dębu. Tak wykonana "rura" po umieszczeniu w szybie została obłożona warstwą niewielkich kamieni o miąższości 85 cm. Długość zachowanej cembrowiny wynosiła 170 cm, grubość 9 cm, średnica 70 cm. Wewnątrz opisanej konstrukcji stwierdzono kilka warstw kamieni, a wśród nich dziewięć fragmentów ceramiki, przęślik gliniany oraz czaszkę kozy/owcy(?). Nad kamieniami zalegał ciemnoszary muł gliniasty poprzedzielany warstwami jasnoszarego mułu gliniastego. Warstwy te sięgały do poziomu zachowanej drewnianej konstrukcji. Nad nią, aż do poziomu wykopu sięgała ciemnoszara próchnica przemieszana z małą ilością kamieni.

Z opisanej powyżej konstrukcji uzyskano dwie daty radiowęglowe (po jednej z każdej połówki drewnianej cembrowiny). Obie wartości są zbliżone do siebie i wyniosły odpowiednio Lod-918 2120 ± 50 i Lod-953 2210 ± 60 , co po kalibracji daje 370BC-280 BC, 260-30 BC oraz 400-160 BC, 140-120 BC przy przedziale pewności 95,4%. Jednak materiał ceramiczny pochodzący z warstwy spągowej tego obiektu charakterystyczny jest dla okresu późnośredniowiecznego. Mając na uwadze wyniki datowania radiowęglowego wydaje się, że najprawdopodobniej do budowy cembrowiny studni użyty został pień drzewa powalonego dużo wcześniej w dolinie przepływającej obok rzeki.

Nieco odmienną konstrukcją odznaczała się druga studnia – obiekt 592. Cembrowina, która została włożona do uprzednio wykopanej jamy, wykonana była z jednego, wydrążonego w środku pnia dębowego. Konstrukcje drewniane pojawiły się na głębokości 100 cm. Długość zachowanego pnia wynosiła 100 cm, grubość około 3-9 cm, średnica otworu 70 cm. Wnętrze cembrowiny wypełniały drobne kamienie przemieszane z ciemnoszarą próchnicą. Cała drewniana konstrukcja została obłożona wielkimi kamieniami. Dookoła zaobserwowano ponadto bezładnie porozrzucane fragmenty drewna. W opisanym obiekcie nie odkryto żadnego materiału zabytkowego. Chronologia została ustalona na podstawie analizy ^{14}C . Wartość daty radiowęglowej wyniosła Lod-919 840 ± 50 BP, co po kalibracji daje 1040-1270 AD przy przedziale pewności 95,4%.

Obiekty tego rodzaju należą do konstrukcji nietypowych w okresie późnośredniowiecznym. Jedyłą analogią, jaką udało się znaleźć, jest studnia z Paczkowa, pow. Nysa, datowana ogólnie na okres średniowiecza (K. Macewicz 1987-88, s. 50-54 i ryc. 3).

W trakcie badań na stan. 3 w Wytrzyszczkach odkryto 105 fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej. Zaledwie 14 ułamków wystąpiło w obiektach nieruchomych (z czego dziewięć w obiekcie 431 – studnia), reszta natomiast zalegała luźno na powierzchni wykopu. Materiał ten można datować na XV-XVI wiek.

Z badanego stanowiska pochodzą trzy monety znalezione luźno. Pierwsza z nich to półgrosz koronny Władysława Jagiełły, bity w latach 1416-1422 w mennicy we Wschowej. Druga jest szelągkiem (boratynka) Jana Kazimierza. Ze względu na zły stan rewersu nie wiadomo czy jest koronnym, czy litewskim. Ostatnia z monet to szeląg koronny Augusta III, pochodzący prawdopodobnie z mennicy w Gubinie, gdzie był bity w latach 1751-1755.

Teren, na którym prowadzono badania archeologiczne w średniowieczu związany był prawdopodobnie z położoną około 400 m na północ wsią Wytrzyszczki (*Atlas Historyczny* 1998, mapa I). Osada ta w pierwszej połowie XV wieku należała do wielowioskowego klucza Parzęczewskich (S.M. Zajączkowski 1966, s. 184). W końcu XV i w XVI wieku wieś przeszła w ręce rodzin spokrewnionych z Parzęczewskimi (S.M. Zajączkowski 1969, s. 94).

Podsumowując ratownicze badania wykopaliskowe na stan. 3 w Wytrzyszczkach należy podkreślić, że mimo przebadania tylko części stanowiska, doprowadziły one do rozpoznania osad kultury

łużyckiej oraz kultury przeworskiej. Zwłaszcza ta ostatnia niezwykle wzbogaca naszą wiedzę o rozplanowaniu przestrzennym osad kultury przeworskiej u schyłku starożytności. Jest to najbardziej istotny aspekt zaprezentowanych tu wyników badań ratowniczych.

Bibliografia

Atlas Historyczny Polski

1998 *Województwo Sieradzkie i Województwo Łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku, część I - mapy*, Warszawa.

Bender W., Balke B.

1964 *Wyniki badań osady z okresu rzymskiego w Wólce Lasieckiej, pow. Łowicz w 1961 roku*, *Archeologia Polski*, t. 9, z. 1, s. 72-124.

Bender W., Barankiewicz B.

1962 *Osada z okresu rzymskiego w Wólce Lasieckiej, pow. Łowicz*, *Archeologia Polski*, t. 7, z. 1, s. 7-106.

Czopek S.

1992 *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*, Rzeszów.

Kobyliński Z.

1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Lechowicz Z.

1979 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na późnorzymskiej osadzie w Tokarni, gm. Chęciny, woj. Kielce, stan. 2*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 31, s. 151-166.

1983 *Późnorzymska chata ze stanowiska 2 w Tokarni, gm. Chęciny, woj. kieleckie*, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica*, t. 4, s. 95-105.

Macewicz K.

1987-1988 *Paczków, ul. Wojska Polskiego*, [w:] *Opolski Informator Konserwatorski*, s. 50-53.

Magomedov B. V.

1997 *K woprosu o ulijanii kul'tur central'noj Evropy na černjachovskoj keramičeskiej kompleks*, [w:] *Kultura przeworska*, t. 3, s. 39-44.

Nowakowski W., Waluś A.

1986 *Studnie kultury przeworskiej z ziem Polski*, *Światowit*, t. 36, s. 43-64.

Schmidt B.

1961 *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*, Halle.

Svoboda B.

1965 *Čechy v době stěhování narodů*, Praha.

Węgrzynowicz T.

1969 *Materiały kultury łużyckiej ze wschodniego Mazowsza i Podlasia*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. XXXIV, s. 389-411.

Wiklak H.

1972 *Późniejsze stadia rozwojowe środkowopolskiej grupy kultury łużyckiej*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria archeologiczna*, nr 19, s. 15-142.

Zajączkowski S.M.

1966 *Studia nad wielowioskową własnością szlachecką w Łęczyckiem i Sieradzkim i jej rola w osadnictwie*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, t. 14, s. 179-208.

1969 *O wielowioskowej własności szlacheckiej w województwie łęczyckim w XV wieku i pieruszej połowie XVI wieku*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, seria I*, s. 79-104.